

**ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ТА
БРИТАНСЬКИХ КОЛИСКОВИХ ПІСЕНЬ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ
ПЕРЕКЛАДУ**

У статті розглядаються лінгвокультурні особливості українських та британських колискових пісень та проблеми їх перекладу.

Ключові слова: художній переклад, лінгвокультурологія, дитяча література, колискові пісні.

The article highlights linguistic and cultural peculiarities of Ukrainian and British cradle songs and the problems of their translation.

Key words: literary translation, Linguoculturology, children's literature, cradle songs.

Художній переклад є проблемою, що виходить за межі суто літературно-лінгвістичної техніки, оскільки кожен переклад є в тій чи іншій мірі естетичним та ідеологічним освоєнням оригіналу. Лише добре озброєний лінгвістично та історико-культурно перекладач може задовільно вирішити завдання адекватного художнього перекладу, що полягає в передачі смислового змісту, емоційної виразності і словесно-структурного оформлення оригіналу.

Переклад літератури для дітей має свою специфіку, що обумовлена, в першу чергу, специфікою самої дитячої літератури – вона повинна враховувати вікові особливості читача. Таким чином, перекладач літератури для дітей повинен не тільки досконало володіти мовою оригіналу та перекладу, а й бути здатним дивитися на текст очима дитини. Також він повинен бути гарним психологом та знавцем дитячої душі. Потрібно вміти знайти, а можливо, й вигадати засоби передачі ідей та образів. Але ці образи повинні бути не лише доступними та зрозумілими для дитини, але й близькими для неї.

Дослідження мови дитячої літератури та особливостей її перекладу завжди знаходилися у центрі уваги лінгвістів. У радянській філологічній науці питаннями літератури для дітей займалися такі видатні письменники та перекладачі, як К. Чуковський та С. Маршак. Значний теоретичний та практичний внесок у вивчення дитячої англійської та американської літератури зробили Н. Демурова, Б. Заходер, Г. Кружков. Окремі проблеми літератури для дітей висвітлювалися у працях таких видатних філологів, як В. Пропп, Ю. Лотман, М. Лозинський, В. Карасик, Т. Пууртінен, З. Шавіт, К. Райс, Р. Табберт та інших.

Фольклорна дитяча література та її переклад мають свої особливості, які не є достатньо дослідженими на сучасному етапі літературознавства та перекладознавства. Таким чином, актуальність даної теми зумовлена зростаючим інтересом до перекладів фольклорних творів як носіїв інформації культурологічного характеру та їх використання у навчанні дітей.

Об'єктом нашого дослідження є лінгвокультурні та дидактичні особливості функціонування та перекладу колискових пісень. Ми ставимо за мету виявити та описати лінгвокультурні особливості декількох українських і британських колискових пісень та їх перекладу іншими мовами.

Коліскові пісні – ліричні пісенні твори, які виконуються матір'ю (рідним батьком чи іншими членами родини) над колискою дитини для того, щоб її приспати. "Це один з найдавніших жанрів народної словесності, що сягає корінням міфологічного періоду творчості. Спостереження доводять, що не лише образно тематичною структурою, а й

інтонаційно-ритмічною будовою вони споріднені із замовляннями" [6]. У минулому подібні пісні виконувались не тільки, щоб приспати дитину, а повернути до неї або відвернути від неї дію певних духовних сил, оберекти від зла.

Більш сучасну групу текстів умовно можна назвати побутовою. Це твори, в центрі яких не стільки саме дитина і магічна дія слова на її ріст, здоров'я, щастя, а скоріше світ, в якому дитина живе – її дім, родина.

Оскільки єдиним слухачем є дитина, яка лише починає розуміти окремі слова і реалії дійсності, то у колискових використовується тільки найпростіша загальнозжита лексика, у них немає складних поетичних прийомів і тропів. Основним виразником колискової пісні є мелодія, яка навіває дитині сон.

Коліскові пісні виділяються в окремий цикл, тому що мають чітко окреслені тематику і функцію, вони призначені тільки для одного слухача – дитини і мають тільки одного виконавця – матір або близьку людину. Вони виконують практично-побутову, пізнавальну, емоційну, морально-етичну, психотерапевтичну функції, функцію формування естетичного чуття [6]. "Цей особливий фольклорний жанр, позначений високим поетичним світосприйманням, глибиною мелодійного звучання, багатством образів", – писав Л. Скуратівський [7].

Учені, залежно від їх професійної належності, дають різні визначення колискових пісень, наприклад, у "Літературознавчому словнику-довіднику": "Коліскові пісні – жанр народної родинної лірики, специфічний зміст і форма якої функціонально зумовлені присиплянням дитини в колисці". Автори посібника "Українська народна словесність" З. Лановик та М. Лановик визначають їх як "ліричні пісенні твори, які виконуються матір'ю (рідше батьком чи іншими членами родини) над колискою дитини для того, щоб її приспати".

Дуже схоже визначення, на нашу думку, подано у словнику наукової і народної термінології за редакцією К. Кабашнікова: "Коліскова пісня – один із жанрів дитячого фольклору, переважно коротенькі пісеньки, виконані зазвичай над дитячою колискою з чітко визначеною метою – приспати дитину" [4]. Ми вважаємо, що оскільки колискові пісні належать до поезії пестування, то їх призначення також і заспокоїти немовля, а не лише приспати. Тому до наведених вище визначень варто було б додати і цю функцію. Незважаючи на безліч нюансів почуттів і думок, висловлюваних в українських колискових піснях, а також на широкий простір для імпровізації, все ж набір їх мотивів дуже обмежений. Найстійкіший з усіх мотивів, який з'являється у переважній більшості творів – закликання чи запрошення сну до дитини. У ньому зафіксоване анімістичне уявлення про сон як істоту, яка може заспокоїти і приспати дитину. Не розуміючи природи сну і не маючи змоги її пояснити, різні народи по-різному розуміли цей стан людини, але у всіх давніх уявленнях відбилося стійке переконання, що сон – не властивий людині фізичний стан, а привнесений із зовні вплив якоїсь духовної надприродної сили, зв'язок із потойбічним світом духів. Звідси у східнослов'янському фольклорі персоналізовані образи Сну і Дрімоти:

"Ой ходить Сон коло вікон, а Дрімота коло плота,

Питається Сон Дрімоти: "Де будемо ночувати?"

"Де хатина є тепленька, де дитина є маленька,

Там будемо ночувати, дитиночку присипляти!"" [3].

У багатьох колісанках мотив присипляння пов'язаний з ще однією напівміфічною істотою – котом. Кіт у слов'янських культах займає вагоме місце, він символ оберегу дому (спить на печі, стереже спокій; не відходить далеко від дому, завжди повертається). Крім того, очевидно, здавна була помічена здатність kota швидко засинати, спати більшу частину доби. З цим був пов'язаний звичай класти kota в колиску перед тим, як туди клали дитину.

У колискових піснях з'являється мотив закликання kota:

"Коте сірий, коте білий,

Коте волохатий,

Ходи вже до хати

*Дитиноньку колихати,
Дамо тобі папи
Да у твої лапи" [3].*

Значно рідше у колискових з'являються образи птахів (голуба, зозулі та ін.): "Ой люлі-люлі, прилетіли гулі...", "Люлі-люлечка, прилетіла зозулечка". Їхня поява у колісанках співвідноситься із сюжетами про присипляння дитини на дворі.

Звичайно, у колискових різних народів світу багато спільного, але є й те, що їх відрізняє. Так, багатьом британським колисковим притаманна одна й та ж риса: в них міститься погроза. Навіть у відомій британській колисковій "Rock-a-bye-Baby" (варіант "Hush-a-bye, baby") під ніжну мелодію дитині повідомляють, що вона разом з колискою впаде з дерева:

*"Hush-a-bye, baby, on the tree top,
When the wind blows the cradle will rock;
When the bough breaks the cradle will fall,
Down will come baby, cradle, and all" [1].*

Коліскова "Rock-a-bye-Baby", можливо, є однією з найвідоміших колискових у світі. Вперше вона була надрукована у збірці Mother Goose's Melody у 1765 році і супроводжувалася такою приміткою: "Нехай вона послужить застереженням Гордим і марнославному, які забираються так високо, що зазвичай падають вниз" [1].

Дитяча перекладна поезія – в деякому роді чудо, і хоча вона вже давним-давно увійшла в побут, але ж ще століття тому її практично не існувало. Сам по собі літературний переклад існував у Росії з XVII століття, однак дитячому читанню, пов'язаному з віршовим вихованням, було в ньому відведено досить незначне місце.

Відомий перекладач М. Лозинський уважає, що, перекладаючи іншомовні вірші на свою мову, перекладач повинен враховувати всі його елементи у всій їх складності і живому зв'язку, і його завдання – знайти в плані своєї рідної мови такий же складний і живий зв'язок, який по можливості точно відобразив би оригінал, мав би такий же емоційний ефект. Таким чином, перекладач повинен як би перевтілитися в автора, приймаючи його манеру і мову, інтонації і ритм, зберігаючи при цьому вірність своїй мові, і в чомусь своїй поетичній індивідуальності [5, с. 45].

Перекладач повинен встановити функціональну еквівалентність між структурою оригіналу і структурою перекладу, відтворити в перекладі єдність форми і змісту, під яким розуміється художнє ціле, тобто донести до читача найтонші нюанси творчої думки автора, створених ним думок і образів, що вже знайшли своє максимально точне вираження в мові оригіналу [2].

Англійська мова в основному моносилабічна, в ній набагато більше однокладових слів, ніж у російській, або українській. Тому "англійський віршований рядок вміщує більше слів, і, таким чином, думок, понять, художніх образів. Цей фактор також впливає на ритм, і його необхідно враховувати в перекладі" [8, с. 12].

Зараз ми розглянемо, яким чином те, про що кажуть усі видатні перекладачі англійської дитячої поезії, відтворюється у перекладах колискових, які входять до збірки англійських фольклорних дитячих віршів "Nursery Rhymes" на українську мову, виконаних сучасним перекладачем – Віктором Маричем.

Розглянемо переклад колискової "Sleep, baby, sleep". Що стосується структурної простоти колискової, то вона зберігається у перекладі. Змінюється кількість рядків – у перекладі чотири замість п'яти в оригіналі (там повторюється перший рядок). Рима зберігається (aabb). Що стосується ритму пісні, то треба відзначити, що український варіант є більш складним для вимовлення і співу ніж оригінал:

*"Sleep, baby, sleep,
Thy papa guards the sheep;
Thy mama shakes the dreamland tree
And from it fall sweet dreams for thee,
Sleep, baby, sleep" [1];*

*"Спи, дитинко, спи,
Тато купить крупи,
Мама зварить кашу
Й нагодує дитинку нашу" [3].*

Трансформації відбуваються, головним чином, на лексичному рівні. Хоча зберігаються головні персонажі колискової (*papa, tata – tато, мамо*), змінюється семантична тональність – "нереальне", символічне забарвлення колискової (*dreamland tree, sweet dreams fall*) зникає, залишаючи типові для українських колискових побутові образи (*крупа, каша*). Ми вважаємо таку стилістичну адаптацію дуже вдалою, тому що вона максимально наближає англійський фольклорний твір до української лінгвокультури.

Розглянемо ще один приклад – переклад однієї з найвідоміших англомовних колискових пісень "Twinkle twinkle little star". З точки зору збереження простоти структури, рими, ритму, переклад, на наш погляд, майже на сто відсотків відповідає вимогам перекладу такого роду текстів (20 рядків оригіналу – 20 рядків перекладу, рима aabbccdd в оригіналі – рима aabbccdd в перекладі, чотиристопний хорей в оригіналі – чотиристопний хорей в перекладі):

*"Twinkle twinkle little star,
how I wonder what you are?
Up above the world so high,
like a diamond in the sky
When the blazing sun is gone,
when he nothing shines upon,
Then you show your little light,
twinkle, twinkle all the night.
Then the traveller in the dark,
thanks you for your tiny spark,
He could not see which way to go,
if you did not twinkle so.
In the dark blue sky you keep,
and often through my curtains peep,
For you never shut your eye,
'till the sun is in the sky.
As your bright and tiny spark
lights the traveller in the dark,
Though I know not what you are – twinkle, twinkle
little star" [1];*

*"Блимай, блимай, моя зірко!
Без тебе мені так гірко!
Підморгни мені згори,
Серцю ніжно говори.
Сіло сонце осяйне –
Ти вже грій в п'їтьмі мене;
Промінь свій спрялуй навстріч–
Блимай, блимай усю ніч!
Мандрівець, що не в журбі,
Щиро дякує тобі:
Він не знав би, куди йти,
Не сяйни у небі ти.
Я, й коли вже засинаю,
У вікні тебе впізнаю;
Лиш одна ти в тьмі ночей
Не змикатимеш очей.
Ти згори всю ніч моргай
Й мандрівця оберігай;
Діамант неначе, з неба
Блимай, блимай – нам це треба!" [3].*

Що стосується лексики, то перекладач намагався максимально зберегти стилістичну забарвленість оригінального тексту і знайшов вдалі еквіваленти оригінальним виразам: "traveller" – "мандрівець";

"never shut your eye" – "не змикатимеш очей";

"like a diamond in the sky" – "діамант неначе з неба";

"When the blazing sun is gone" – "Сіло сонце осяйне";

"He could not see which way to go" – "Він не знав би, куди йти".

Зберігаються також майже всі епітети, метафори та порівняння, пов'язані з образом зірки: *twinkle, shine, light, tiny spark, peep, bright spark* – *блимай, підморгни, грій, промінь, сяйни, моргай*.

Зіставлення оригіналу британських колискових пісень з перекладами на українську мову з позицій збереження або трансформацій структурної простоти та зручності для слухання показало, що переклад зберігає оригінальну зручність та легкість сприйняття – перекладач використовує лексику, яка є легко зрозумілою для маленького слухача, яскраві образи, притаманні й оригіналу, словоформи, які діти часто чують, коли до них звертаються батьки (слова з демінутивними суфіксами, пестливі форми іменників та прикметників тощо).

Аналіз британських та українських колискових пісень показав, що вони за своїм змістом, своїми музикальними характеристиками дуже схожі. Більша частина колискових дуже прості: кілька слів повторюються знову і знову. Ритмічний малюнок їх також подібний.

Але ми зафіксували відмінності у тематиці, яка використовується в колискових, які належать до британської та української лінгвокультур, які можуть бути предметом подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Nursery Rhymes – Lyrics, Origins and History. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rhymes.org.uk/>.
2. Казакова Т. А. Художественный перевод. Теория и практика / Т.А. Казакова. – С.-Пб., 2006. – 535 с.
3. Колискові пісні: Збірка пісень для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / Упор. Паронова В.І., Шевченко Н.М. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 96 с.
4. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість: Підручник. – К.: Знання – Прес, 2001. – С. 568-571.
5. Лозинский М. Л. Искусство стихотворного перевода / Михаил Леонидович Лозинский // Перевод – средство взаимного сближения народов: Сб.тр. – М.: Прогресс, 1987.
6. Полковенко Т. Джерела української етнопедагогіки: дитячий фольклор" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://abetka.ukrlife.org/djerela.html>.
7. Сірополко С. Право на існування дитячої літератури // Народня просвіта. Часопис присвячений справам позашкільної освіти. – Львів: Т-во "Просвіта", 1926. – № 5–8. – С. 134.
8. Эткинд Е. Г. Поэзия и перевод / Ефим Григорьевич Эткинд. – М.: Советский писатель, 1963. – 429 с.